

УДК 316.35-027.564.2(477.65)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ: СВІТОВИЙ ДОСВІД, УКРАЇНА І КІРОВОГРАДЩИНА

Світлана ПОЛЯРУШ (Кіровоград)

У статті розкривається правове регулювання і специфіка волонтерського руху у світі, в Україні та на Кіровоградщині.

Ключові слова: волонтер, волонтерський рух, армійські волонтери.

В статье раскрывается правовое регулирование и специфика волонтерского движения в мире, в Украине и на Кировоградщине.

Ключевые слова: волонтер, волонтерское движение, армейские волонтеры.

The article describes the juridical regulation and specific the voluntary movement in world, Ukraine and in Kirovograd region.

Keywords: volunteer, voluntary movement, army's volunteers.

У ХХІ столітті волонтерство стало масовим явищем в усіх куточках світу. Виробляючи суспільні блага, так званий, третій сектор сучасного суспільства, стає потужним важелем його розвитку.

Одними з перших це явище відмітили 1994 р. американські дослідники Л.М. Саломон та Х.К. Анхайер у спільній праці “Появляющийся сектор. Новые данные” [19]. Провівши комплексний аналіз стану некомерційного (третього) сектора економіки 22 країн світу, вони дійшли висновку, що зараз відбувається “глобальна суспільна революція”, сутність якої у “вибуху” організованої приватної волонтерської діяльності, що пояснюється зростанням самовизначення особистості в умовах інформаційної революції і кризи держави.

Сьогодні активно здійснюється всебічне осмислення названого вище явища теоретиками і практиками України та світу. Не претендуючи на повний перелік досліджень у цій сфері, хочемо навести лише окремі прізвища економістів, юристів, педагогів, політологів, істориків, соціологів, громадських діячів, які ґрунтовно вивчають волонтерство: А. Бодров, Я. Буздуган, С. Воронова, В. Гутгарц, В. Кирильчук, Т. Лях, А. Малаєва, В. Матяш, Н. Сабат та Л. Гамаюнова, А. Ткач, А. Цимбалюк, Н. Янц та інші [8].

В історії світового волонтерського руху можна виділити декілька етапів. Перший тривав до середини ХІХ ст., його пов'язують із участю добровольців у військових операціях (добровольчі загони із болгар, сербів, молдаван, валахів у російській армії під час російсько-турецьких війн другої половини ХІХ ст.; створення французької національної гвардії 1792 р. для протидії австрійській агресії). На другому етапі свого розвитку волонтерство набуває медичного забарвлення (1859 р. – створення Міжнародної Організації Червоного Хреста, участь у цьому русі приватних осіб, релігійних та громадських діячів). Третій етап починається з другої чверті ХХ ст. як міждержавний і міжнародний гуманітарний рух з подолання соціальних наслідків Першої світової війни (утворюються перші волонтерські загони, Міжнародна громадська служба). І, нарешті, сучасний етап, що почався з 90-х років ХХ ст. – позадержавний, соціально орієнтований, масовий, організований, систематичний рух найбільш активних представників громадянського суспільства в більшості країн світу.

Волонтерство сьогодні розвивається поза державним апаратом, це ініціатива та самоорганізація пересічних громадян. Станом на 2008 р., на жаль, більш свіжіших даних немає, 65 % населення Землі беруть участь у волонтерській діяльності [16]. Державні інституції по-різному ставляться до даного явища. У США волонтерський рух децентралізований, а ось у Європі існує два підходи до нього: партнерський та маніпулятивно-прагматичний.

На міжнародному рівні ми спостерігаємо тенденцію до організаційного упорядкування волонтерського руху. Найбільш відомими добровільними організаціями у світі є Всесвітня Громадянська Служба (SCI – Service Civil International), Волонтери ООН (UNV – United Nations Volunteers), Альянс Європейських волонтерських організацій (Alliance of European Voluntary S Service Organizations), Координаційний комітет міжнародних волонтерських організацій під егідою ЮНЕСКО (CCIVS – Coordination Committee for International Voluntary Service), Асоціація Волонтерських Організацій (AVSO – Association of Voluntary

Service Organization), Молодіжна акція за мир (YAP – Youth Action for Peace), Міжнародний молодіжний культурний обмін (ICYE – International Cultural Youth Exchange), Грінпіс (Greenpeace). Усі ці організації глобального пацифістського характеру. Їхня діяльність спрямована на розв'язання соціально-гуманітарних (допомога людям з обмеженими фізичними можливостями, особам похилого віку), соціокультурних (просвітництво), інформаційно-консультативних (інформаційна допомога) та екологічних (охорона природного середовища і раціональне природокористування) проблем людства.

Унаслідок об'єднання зусиль світового волонтерства 14 вересня 1990 р. на XI Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів була прийнята Загальна декларація волонтерів. У ній визначено сутність та обов'язки волонтерів, принципи волонтерського руху, завдання волонтерських організацій [1]. За нею волонтери сповідують і дотримуються таких принципів:

- визнають право на об'єднання усіх людей: чоловіків, жінок, дітей, незалежно від їхньої расової та релігійної приналежності, фізичних особливостей, соціального та матеріального стану;
- надають взаємну допомогу, безкорисливі послуги особисто чи організовано;
- визнають рівність колективних та індивідуальних потреб;
- ставлять собі за мету перетворити волонтерство в засіб особистого процвітання, набуття нових знань та навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи для цього ініціативу й творчість людей, даючи можливість кожному бути творцем, а не користувачем;
- стимулюють почуття відповідальності, заохочують колективну та міжнародну солідарність.

У січні 2001 р. на XVI Всесвітній конференції волонтерів було прийнято Декларацію про волонтерську діяльність [2]. У ній міститься заклик до ООН, лідерів урядів, бізнесу, преси, закладів освіти, релігійних і громадських організацій сприяти розвитку волонтерського руху у світі як інструменту зміцнення інститутів вільного громадянського суспільства. Документ ставить завдання перед волонтерами:

- збільшення залучення всієї спільноти до процесу визначення та розгляду наявних проблем;
- заохочення молоді до лідерства через надання послуг протягом більшої частини життя;
- надання слова тим, які не можуть за себе говорити;
- надання можливості всім займатися волонтерською діяльністю;
- додати, але не замінити відповідальності інших секторів та зусиль оплачуваних працівників;
- дати змогу людям постійно здобувати нові знання та навички й повністю розвивати їхній особистий потенціал, упевненість у власних силах й творчі здібності;
- сприяти родинній, національній та глобальній солідарності.

Декларація також визначає статус волонтера: “Ми вважаємо, що волонтери та організації і громади, на користь яких вони працюють повинні спільно нести відповідальність за:

- створення середовища, у якому б до праці волонтерів ставилися з розумінням, що дало б змогу досягнути більшого порозуміння щодо кінцевих результатів спільної праці;
- визначення критеріїв участі волонтерів, а також визначення умов укладання угод з волонтерами для вироблення певної політики роботи з волонтерами, щоб дало змогу ефективніше використовувати працю волонтерів;
- забезпечення відповідних гарантій для волонтерів і тих, кому вони надають свої послуги;
- забезпечення волонтерів відповідним навчанням, постійним оцінюванням та визнанням;
- забезпечення доступу до волонтерської діяльності всім людям без будь-яких обмежень щодо фізичного, економічного, соціального чи культурного становища”.

Названі вище два документи є орієнтирами для більшості добровільних благодійних організацій світу й для держав щодо організації та спрямування діяльності волонтерського руху.

Наслідками високої оцінки внеску добровольців у розвиток соціальної сфери людства стало рішення ООН (Резолюція 40/212 від 17 грудня 1985 р.) про щорічне відзначення

Міжнародного дня добровольців в ім'я економічного й соціального розвитку (5 грудня – Міжнародний день волонтерів). 2001 р. Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародним роком волонтерів (Резолюція 52/17 від 20 листопада 1997 р.). 2011 р. за рішенням Європейської комісії офіційно був оголошений Роком волонтерства в Європі, оскільки кожен третій мешканець цього регіону залучений до доброчинництва.

В Україні становлення волонтерського руху відбувається досить складно. Лише з 2014 р., разом із загрозою нашій незалежності й державному суверенітету він став масовим.

Початки цього явища простежуються з 90-х років минулого століття, коли з'являються центри соціальної служби для молоді та психологічні служби на зразок “Телефону Довіри”.

Держава сприймала волонтерський рух як безкоштовного помічника в соціальній сфері. У жодному нормативному акті 90-х років не використовується термін “волонтер”, зрідка використовують термін “добровільні організації”. У першій половині 2000-х рр. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) приймає нормативні акти, що свідчать про спробу держави врегулювати свої стосунки з новим інститутом суспільних відносин: Постанови КМУ від 10.12.2003 р. “Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг” та від 23.08.2004 р. “Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху в Україні”. 23 лютого 2006 р. Верховна Рада України ухвалює Закон “Про волонтерський рух”, який піддається нищівній критиці громадськості й через місяць ветоється Президентом України як нормативно-правовий акт, що не забезпечить розвиток волонтерської діяльності в нашій країні [3]. Громадське обговорення законопроекту “Про волонтерський рух”, зареєстрованого Верховною Радою України 22.10.2009 р. за № 5266, показало, що в суспільстві є думка про відсутність необхідності прийняття такого спеціального закону [9].

Лише 19 квітня 2011 р. було ухвалено Закон “Про волонтерську діяльність”, який розроблявся в переддень проведення Євро – 2012 і, відповідно, мав на меті залучити добровольців до проведення футбольного свята [14]. У цьому Законі вперше даються визначення понять “волонтерської діяльності”, “волонтерської допомоги”, “волонтерської організації”, “волонтера”, “отримувача волонтерської допомоги”. За ст. 7 волонтер – це фізична особа, яка досягла 18-річного віку й здійснює волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі. Дещо неузгоджений наступний абзац, де дозволяється здійснювати волонтерську діяльність громадянам України з 16 років за письмовою згодою батьків. Уважаємо, що в сучасних умовах таке вікове обмеження є невиправданим, адже зараз сотні неповнолітніх і навіть малолітніх дітей допомагають бійцям в зоні Антитерористичної операції (далі – АТО). Тож ці особи залишаються поза законом. Досить чітко визначені права й обов'язки волонтера. До прав віднесено право на належні умови здійснення волонтерської діяльності, зокрема, отримання повної та достовірної інформації про порядок та умови здійснення волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням; забезпечення проведення вакцинації, медичного огляду та інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних з наданням волонтерської допомоги; обов'язкове страхування; зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її здійснення за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності; відшкодування витрат, пов'язаних з наданням волонтерської допомоги (дивись ст. 11 цього Закону); інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності й законодавством. Таким чином, держава допускає діяльність індивідуальних волонтерів. Під “волонтерською діяльністю” за ст. 1 розуміють добровільну, безкорисливу соціально спрямовану неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями. Не зрозуміло, чому законотворці не відносять до цього поняття “безоплатне виконання робіт або надання послуг особам, що має одноразовий характер”. Можливо, краще було б застосовувати термін “систематична й одноразова волонтерська діяльність”. Тут же названі принципи волонтерської діяльності: законність, гуманізм, рівність, добровільність, безоплатність, безкорисливість і неприбутковість. У цій статті чітко зазначені й напрямки волонтерської діяльності, серед яких є і “надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям”. Думаємо, що настала нагальна потреба внести доповнення до напрямків діяльності волонтерів, вказавши на їхню допомогу в разі міждержавних конфліктів.

На особливу увагу заслуговують ст. 5 та 6, де прописано правовий статус волонтерських організацій. Волонтерська організація – юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської згідно з вимогами законодавства. Юристи-практики зазначають, що така організація підлягає реєстрації у два етапи. Спочатку необхідно отримати статус юридичної особи за Законом України “Про держану реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”, а потім звернутися до фіскальних органів для отримання статусу неприбуткової організації і лише тоді – до Міністерства соціальної політики для реєстрації як волонтерської організації в Єдиному реєстрі вищевказаних об’єднань.

Такі громадські утворення здійснюють освітні, інформаційні, економічні, захисні та організаційні функції. Вони укладають з волонтерами договори про провадження волонтерської діяльності, а з тими, хто потребує підтримки – договір про надання волонтерської допомоги (договір про надання послуг на волонтерських засадах) [7].

Досить чітко в законі прописані повноваження державних органів, зокрема, Кабінету Міністрів України і Міністерства соціальної політики, яке реєструє волонтерські організації та позбавляє їх цього статусу. Уповноважені співпрацювати з волонтерськими організаціями ще декілька Міністерств і служб згідно з Указом Президента України від 2 вересня 2013 року [4].

Стаття 13 Закону визначає порядок здійснення фінансування та витрат на забезпечення волонтерської діяльності. У п. 2 підкреслено, що волонтерські організації самостійно визначають напрямки використання залучених коштів та майна, крім випадків цільового характеру грошових надходжень. Прогресивною є і п. 6, за яким, на письмову вимогу фізичних чи юридичних осіб, які надають кошти, волонтерські організації зобов’язані надавати звіт про цільове використання коштів у строки і в порядку, встановленому цими особами.

Звичайно, цей закон має достатньо недоліків, однак, він постійно доопрацьовується і змінюється.

Після прийняття Закону “Про волонтерську діяльність” вносяться зміни до цілої низки законів, що розглядають волонтерів як рівноправних суб’єктів цивільних відносин: “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. у редакції 2009 р.; “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р.; “Про благодійну діяльність і благодійні організації” від 05.07.2012 р.; Податковий кодекс України (ст. 165). Цікавим є визначення поняття “волонтер антитерористичної операції”, поданий у наказі Міністерства фінансів від 30 жовтня 2014 р. Мета наказу – звільнити благодійні внески, що збираються волонтерами, від державного оподаткування. Волонтер АТО – це фізична особа-благодійник (громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), яка досягла 18-річного віку, провадить волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі, внесена до Реєстру волонтерів антитерористичної операції згідно з Податковим кодексом та Законом і надає благодійну допомогу на користь осіб, визначених у підпункті “а” підпункту 165.1.54 пункту 165.1 статті 165 розділу ІV Кодексу[6]. Знову є сумнівним вік добровольців, запропонований у нормативному акті.

Після Майдану в Україні волонтерський рух став масовим. Про це свідчать і зросла кількість волонтерських організацій, зареєстрованих у Єдиному державному реєстрі волонтерських організацій України, і діяльність індивідуальних волонтерів, які є людьми дії. З початком антитерористичної операції на сході України на перший план вийшли “армійські волонтери”, у народі їх називають “воїни добра”. Це небагато громадяни нашої країни, які здійснюють допомогу воїнам АТО (харчування, медикаменти, одяг, технічне оснащення, психологічна допомога, вивезення поранених, обмін полоненими). 4 грудня 2014 р. Міністерство оборони України підписало з Координаційною Радою волонтерських організацій Меморандум про співробітництво [15]. “Зараз найголовніше – змінити систему роботи в Міноборони, тому що це найголовніше міністерство в умовах війни. Усе інше – потім. У нас не вистачить сил на всю країну зараз. Але якщо те, що ми запровадимо в МО, буде успішним пілотним проектом, от тоді ми спробуємо змінити систему в країні”, – переконаний один з волонтерів [12]. Таким чином, волонтерство перетворюється в потужний громадянський рух, який може й повинен контролювати й реформувати державні структури. Його представники в майбутньому – нова політична сила оновленої України. Свідченням визнання внеску волонтерів у захист незалежності

України став Указ Президента про відзначення державними нагородами групи добровольців [5].

Повертаючись до волонтерської діяльності сьогодні, відзначимо, що серед пріоритетних напрямків їхньої роботи є допомога пораненим бійцям і хворим у лікарнях; матеріальна, психологічна, інформаційна підтримка біженців та переселенців, сімей учасників АТО, родин загиблих. Саме з вуст волонтерів можна почути правдиву й часто найсвіжішу інформацію про реальний стан справ у зоні бойових дій. Вони займаються добровільним донорством і просвітницькою діяльністю, зараз обмірковують, як протистояти російській пропаганді. Особливо активно долучається до всіх зазначених вище видів діяльності молодь (учні шкіл, училищ, студенти). Наприкінці грудня 2014 р. в Україні започатковано Всеукраїнський студентський волонтерський рух [11]. Більшість українців вважає, що волонтерство допомагає зміцненню миру в країні [10].

Активно долучається до волонтерського руху й Кіровоградщина. До 2014 р. на території нашої області було зареєстровано близько трьох десятків добровільних організацій різних напрямків функціонування. Вони допомагали переважно малозахищеним верствам населення, вели профілактичну роботу з дітьми та молоддю (обласний благодійний фонд “Повернення до життя”). За цими напрямками й надалі працює створений у листопаді 2014 р. православний молодіжний волонтерський рух “Покров” при Свято-Успенському духовно-просвітницькому центрі [17]. Їхня діяльність досить слабо висвітлювалася на шпальтах газет та в мережі Інтернету [20]. З 2014 р. частина цих об’єднань активно почала допомагати воїнам АТО (благодійна організація “Серця матерів Кіровоградщини”). Одночасно з’явилася ціла група індивідуальних та об’єднаних армійських волонтерів (“Армія SOS Кіровоград”, “Кулінарна сотня Армії SOS Кіровоград”, “Кіровоградський Євромайдан”, “Народна Самооборона”, “Українська Варта”, “Громадська варта”, “Патріот Кіровоградщини”, “Разом сила”, “Добровіт”, “Надійний тил”, “Єдина волонтерська платформа Кіровоградщини”) [13]. У районних центрах теж активізувався волонтерський рух. Так, в Олександрії створено Координаційний центр волонтерів, у Новгородківці стартувала благодійна акція “Новгородківщина зі своєю армією”, (волонтери виготовляють “буржуйки” для воїнів), Новоукраїнка шиє зимове взуття для бійців, Світловодщина допомагає вимушеним переселенцям зі сходу. Вони збирають грошові пожертви, одяг, книги, а до свят – подарунки воїнам АТО (солодощі, листи підтримки, дитячі малюнки), допомагають ремонтувати техніку й везуть усе це на фронт. При Кіровоградській обласній державній адміністрації створено Координаційний центр надання допомоги учасникам АТО та членам їхніх сімей, куди ввійшли представники цілої низки волонтерських організацій [18]. У Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка довгий час працює юридична клініка і нещодавно розпочала роботу служба психологічної допомоги. Студенти-юристи й психологи на громадських засадах взялися допомагати сім’ям переселенців і сім’ям воїнів АТО у вирішенні їхніх проблем.

Отже, світовий волонтерський рух пройшов чотири етапи свого становлення. Особливо складно він формувався в українському суспільстві. Десять років Україна намагалася створити ефективне законодавство, що стимулювало б волонтерський рух. З початком АТО на перший план вийшли армійські волонтери (70% від загальної кількості). Сьогодні можна стверджувати, що волонтери замінили деякі державні структури. Вони перетворюються у впливову політичну силу, з якою мають рахуватися державні структури. Волонтери Кіровоградщини активно долучилися до громадського руху в допомозі постраждалим від воєнних дій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна Декларація Волонтерів, прийнята на XI Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів 14 вересня 1990 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.volunteer.kiev.ua
2. Декларація про волонтерську діяльність, прийнята на XVI Всесвітній конференції волонтерів у січні 2001 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dyvensvit.org
3. Пропозиції Президента України до Закону України “Про волонтерський рух” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua
4. Указ Президента України від 02.09.2013 р. № 472/2013 “Про внесення змін до деяких указів Президента України щодо волонтерської діяльності” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua

5. Указ Президента України від 04.12.2014 р. “Про відзначення державними нагородами України з нагоди Міжнародного дня волонтера” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua
6. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції: Наказ Міністерства фінансів України від 30.10.2014 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
7. Договір про надання послуг на волонтерських засадах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: porada-advokata.com
8. Бодров А.В. Неурядові організації як індикатор розвитку громадянського суспільства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua; Буздуган Я. Еволюція світового волонтерського руху // Віче. – 2013. – № 12; Воронова С.В. Волонтерство в діяльності загальноосвітнього навчального закладу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osvitaodessa.org; Гутгарц В. Волонтерская деятельность в Украине. Права и обязанности волонтеров, контроль за деятельностью волонтерских организаций // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.prostobank.ua; Кирильчук В.В. Волонтерський рух в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/322.ua; Лях Т.Л. Волонтерство в соціально-педагогічній діяльності // Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О.В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. : – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.; Малаева А.А. Совершенствование форм общественно-государственного партнерства в управлении социально-экономическим развитием территории: Автореф. дис. на соиск. науч. ст. канд. эк. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (менеджмент). – М., 2013. – 23 с.; Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі: Інформаційні матеріали для написання рефератів/ Уклад. В.І.Матяш. – Полтава, 2014. – 36 с.; Сабат Н.В., Гамаюнова Л.А. Розвиток волонтерського руху в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.конференция.ua; Ткач А. Институциональная парадигма третьего сектора // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ug.edu.pl; Цимбалюк А. Волонтерська діяльність в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua>; Яниц Н.Д. Основи діяльності волонтерів: Курс лекцій. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 118 с.
9. Висновок Харківської правозахисної групи щодо законопроекту “Про волонтерський рух” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: khrpg.org
10. 85 % українців вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tonis.ua
11. В столиці започаткували Всеукраїнський студентський волонтерський рух // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.ua
12. В Україні привітали волонтерів, без яких не вистояли б Майдан і українська армія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tsn.ua
13. Колісник Т. Волонтерські організації Кіровоградщини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: persha.kr.ua
14. Лях Т.Л. Аналіз Закону України “Про волонтерську діяльність” (на матеріалах Всеукраїнського громадського центру “Волонтер”) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: civil-rada.in.ua; Правові засади волонтерської діяльності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: spektor.ua; Гутгарц В. Волонтерская деятельность в Украине. Права и обязанности волонтеров, контроль за деятельностью волонтерских организаций // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.prostobank.ua>
15. Марина Порошенко, Міністр оборони України та Координаційна Рада волонтерських організацій підписали Меморандум про співпрацю // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ua.112.ua
16. Матяш В.І. Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі: Інформаційні матеріали для написання рефератів/ Уклад. В.І.Матяш. – Полтава, 2014. – 36 с.
17. Молодіжний волонтерський рух “Покров” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sinod-molodost.in.ua
18. При облдержадміністрації створено Координаційний центр надання дороги учасникам АТО та членам їх сімей // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kr-rada.gov.ua
19. Саломон Л.М., Анхайер Х.К. Появляющийся сектор. Новые данные. – Центр исследований гражданского общества Института исследований политики Университета Джона Хопкинса, Балтимор, штат Мэриленд, США. – 1994. – 312 с.
20. Список благодійних організацій і фондів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Kirovograd.ucoz.org; База даних НДО // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ozis.kr.ua

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Поляруш Світлана Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія держави і права України, волонтерський рух.